

Palágyi Lajos: Paritya. Válogatott művek. Válogatta és az utószót írta: Tóth Gyula. Bp. 1966. Magvető K. 572 l.

Palágyi Lajost elsősorban költőként tartjuk számon, de munkássága termékeny volt az irodalom szinte valamennyi műfajában. A századvégen indult s végigélte irodalmunk nagy forradalmi átalakulását, Ady s a Nyugat nemzedék diadalra jutását, sőt József Attila korát is, de irodalomszemléletét, stílusát, alkotómódszerét tekintve mindvégig megmaradt a századforduló irodalma jellegzetes képviselőjének. Vajda, Reviczky, Komjáthy baráti köréhez tartozott, irodalmi elveit, ízlését főleg ez s nem kis mértékben bátyja, Palágyi Menyhért esztétikai, filozófiai nézetei határozták meg. Pályakezdekésekor a szocialista mozgalomhoz állott közel, versei főleg a Népszavában jelentek meg, amiért általában első szocialista költőnként szokás említeni, jóllehet a munkásmozgalomhoz való közelsége, az ennek jegyében született versek, publicisztikai írások időszaka négy évtizedet meghaladó pályájának csak néhány évére korlátozódik.

Emberi útját súlyos megpróbáltatások, eszmei, művészi fejlődését számos ellentmondás kísérte. Az utóbbi tekintetben a legalapvetőbb kétségtelenül Palágyinak a munkásmozgalomhoz, a szocializmushoz fűződő viszonya volt. Emberi-írói útja is ennek alapján tagolható két, egymástól határozottan elkülönülő részre. A korábban a szocializmus elveit jelentős mértékben magáévá tevő költő ugyanis 1893-ban addigi nézeteinek hátat fordítva kategorikusan tagadta meg a társadalmi haladásba, a munka és a tőke ellentéteit megoldó társadalom lehetőségébe vetett hitét, s az osztályharc helyett legfontosabb feladatul a szívek és az elmék megreformálását jelölte ki. Írói, művészi programként pedig ennek megfelelően a társadalmi kérdésektől való elfordulásnak, a befelé irányuló szemlélődésnek, az emberben s a tömegek szívében lappangó benső törvények feltárásának és tudatosításának elvét tette magáévá. Mindezt ugyanazon évben megjelent *Magányos úton* c. verseskönyvének nevezetessé vált előszavában fejtette ki, amely így Palágyi pályáján pontos jelölőjévé vált a pálya két szakaszát elválasztó ceruzának. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az előbbiekben említett elvek főleg csak a gondolkodó Palágyira maradtak jellemzők, s az 1893-ra kiérlelődő szemléleti fordulat ellenére Palágyi pályája két szakasza között valójában nem feszül oly mérvű ellentét, amely a *Magányos úton* c. kötet előszavában bejelentett elváltatásoknak megfelelően. Az előbbi nézetek ugyanis sajátos módon viszonylag kevésbé hatottak ki Palágyi szűkebben költői, írói tevékenységére. Mindenekelőtt a szóban

forgó előszó írói programja maradt beváltatlan, hiszem a konkrét társadalmi kérdések mellőzése, a befelé fordulás helyett Palágyi, ha sok ellentmondással is, mindvégig megmaradt erősen politikai, társadalmi érdeklődésű alkotónak. A verseken s egyéb műveken túl ezt bizonyítja későbbi meghurcoltatását előidéző magatartása a forradalmak idején és a Horthy-rendszerrel való, mindvégig tartó, határozott szembenállása is. Éppen ezért túlzónak érezzük a kötetet kísérő, Palágyi pályáját áttekintő-értékelő utószóban Tóth Gyula állítását, amely szerint 1893-mal Palágyi pályájának „tragédiája” kezdődne. Való, hogy Palágyi ekkor eltávolodik a munkásmozgalomtól, kiábrándul korábbi, távolról sem materialista kiindulású, nem egy tekintetben pedig, mint pl. az irodalom társadalmi hatása, illuzórikus elemeket is jócskán tartalmazó hitéből, de mindez csak eszmei-ideológiai értelemben jelentett átmeneti megtorpanást, Palágyi irodalmi pályáját, művészi fejlődését nézve nem. Sőt, Palágyi éppen ekkor talál rá igazi költői énjére, versei tematikailag kitágulnak, művésziileg elmélyültebbekké válnak. A századvég érzés és gondolatvilága is ekkortól kap határozottabb kifejezést műveiben. S a változást nem csak tematikai, hanem műfaji gazdagodás is jelzi. Elsőként a dráma megjelenése Palágyi oeuvre-jén, majd mind jelentősebbé váló novellairói, publicisztikai később pedig tanulmányírói tevékenysége.

Művészetét 1893-tól a folytonos továbbfejlődés jellemzi, amely csúcás írodalmunkban s a világirodalomban egyaránt szokatlan módon, az epigrammában éri el. Epigrammát egy költőnk sem írt annyit, mint Palágyi, aki a műfajban a legjobb martiálisi hagyományokat újította meg. Az 1910-es évektől mind sűrűbben megjelenő, élesen politikai, társadalombíráló hangot megütő epigrammák Palágyi munkássága legmaradandóbb, máig legelevenebb részét képezik. Hogy e művekre mégis, miként Palágyi egyéb alkotásaira, érdemtelenül korán borult a feledés, Palágyi művészeete egész jelegéből adódott. Irodalmunk századeleji megújulása új tartalmat s vele új formát követelt, Palágyi pedig mindkettővel adós maradt. Ha epigrammái és nem egy más alkotása önmagukban megbecsülendőt hoztak is, műveinek egésze egyre távolabb került a Nyugat nyomán rohamosan tért nyerő modern irodalmi ízés igényeitől. Érthető hát, hogy Palágyi művei éppen negyven éve jelentek meg utoljára.

A jelen kötet, amely Palágyi születése századik évfordulójára látott napvilágot, mindenekelőtt a Palágyi műveit kísérő feledést kívánja oszlatni. A válogatás nem csak Palágyi költészetére, hanem az életmű egészére terjeszkedett ki. A kötetben a versek mellett ennek megfelelően kaptak helyet

más műfajú írások is, novellák, tanulmányok s Palágyi legjelentősebb drámai alkotása, *A rabszolgák*. A válogató helyesen, elsősorban nem a pálya fejlődéstörténeti, az ellentmondásokat is érzékeltető bemutatására törekedett, hanem az életmű előremutató részéről igyekezett képet nyújtani. A válogatás a különböző műfajok szempontjából arányosnak mondható. A verseken belül eszmei, művészi értéküknek megfelelően kaptak teret az epigrammák. Számukat még növelni is lehetett volna, főleg a Palágyi első két kötetéből vett versek rovására. Nem hisszük ugyanis, hogy e mondanivaló szempontjából feltétlenül pozitív, de művészi nivót alig képviselő versek ilyen arányban megérdemelnék az újraközlést. A kötet prózai fejezeteiből az elbeszéléseket és a publicisztikai írásokat kell kiemelni. Az előbbieket mindegyikét erős társadalmi látásmód, az utóbbiakat kiterjedt közéleti érdeklődés jellemzi. A szocializmusról írott cikk nemcsak Palágyinak 1893 előtti pályaszakasa idején a szocializmusról vallott gondolatainak az összegezése, hanem sokban tükrözi korabeli szocialista mozgalmunk elméleti felkészültségének is. Külön is érdemes megemlíteni a kötet pedagógiai írásait, amelyek napjaink leghaladóbb pedagógiai elveiért küzdöttek meglepő tisztánlátással. Az irodalmi cikkek nagyjából jelzik Palágyi irodalomszemléletének főbb pontjait (a társadalmi mondanivaló igénye, a realizmus igénye stb.), egészen azonban — elsősorban válogatási okokból — kevés érdekes gondolatot hordoznak. Kivételt csupán *A társadalmi kérdés és a mai színmű* c. írás képez, amelynek fejtegetései a társadalmi igényű színművészetről, a modern eszmék, problémák sajátosan hazai megjelenésének tükrözteséről ma is tanulságosak lehetnek.

A kötetet Tóth Gyula utószaván kívül Vajthó László Palágyi emberi és írói alakját felidéző visszaemlékezése kíséri. Lapjai nem csak Palágyiról, de kortársairól is sok érdekes irodalmi adalékot őriznek. Tóth Gyula tanulmánya egészében helyes képet rajzol Palágyi pályájáról. Érdeme, hogy első ízben vállalkozott az életmű egészének, a verseken kívül a drámaírói, tanulmányírói és publicisztikai munkásságot is számba vevő értékelésére. Elfogadható a pálya periódusok szerinti tagolása is. A tanulmány néhány kitétele azonban ellentmondásra készített. A már említettten kívül differenciáltabban ítélnék meg pl. Palágyi 1893 előtti pályaszakaszát, amelyre a „nagyszerű indulás”-ként való jellemzést (543.), éppen mert e pályaszakasz művészigleg alig hozott maradandót vagy előrevivőt, némileg túlzottnak érezzük. Hasonlóan túlzottnak tartjuk az olyan kitételeit is, hogy Palágyi „műveinek legtöbbje egyenesen filozófiai jellegű” (547.) stb.

Végül megemlítenénk azt, amire a kötet

utószava is figyelmeztet: Palágyi munkáinak jelentős hányada maradt kéziratban. Egy következő válogatásnak érdemes lenne kiterjeszkednie a Palágyi-oeuvre e részére is. Ez nem csupán értékes művek megismerését eredményezné, hanem Palágyi munkásságáról alkotott képünket is több ponton tehetné árnyaltabbá.

Láng József

Makay Gusztáv: Tóth Árpád. Bp. 1967. Gondolat K. 168 l. (Irodalomtörténeti Kiskönyvtár, 4.)

Az Irodalomtörténeti Kiskönyvtár sorozat célja, hogy az irodalommal közelebről foglalkozók kezébe a világirodalom és a magyar irodalom klasszikusairól a mai szaktudomány eredményeit népszerűsítő, kis terjedelmű, zsebkönyv-jellegű köteteket adjon. A kis terjedelme korlátokat szab. A szerző nem adhat túl mély, túl részletező elemzést, ügyelnie kell az arányokra, a hangsúlyokra, eszköze többnyire az írói portré lehet. A kézikönyv jelleg viszont azt a követelményt állítja fel, hogy a mű az író vagy költő életpályájának és műveinek elemzésekor egyben problémafeltáró is legyen.

Makay Gusztáv az adott korlátokat Tóth Árpádról szóló kis kötetében nem lépte túl, inkább talán szükségtelenül is belül maradt e határokon.

Tanulmányában átveszi Kardos László koncepcióját és monográfiájának szerkezeti felépítését is. Tóth Árpád útját három nagy szakaszra bontja: „Dekadens hangulatok költője (1907–1913.)”, „Útban a közösség felé (1913–1919.)”, „Szomorúság Anteusza (1919–1928.)”. Az egyes pályaszakaszokban röviden bemutatja a költő életét, majd jól kiválasztott versek szép elemzésén keresztül felsorakoztatja a szakasz legfontosabb eszmei, formai és stílusjegyeit.

Kardos — s így Makay felfogásának is alapja, hogy Tóth Árpád *Az új Isten* c. vers eszméi-ig jutott fel, majd a kor és a társadalom gátló hatása miatt onnan távolodott el. A szerző ügyesen kerüli ki ennek a felfogásnak buktatóit. Ábrázolásában Tóth Árpád nem lesz forradalmár-, sőt politikus-költő sem, megmarad annak ami valóban volt: haladó polgári humanistának. *Az új Isten* c. verset kielégítő, valóban választ adó szép elemzéssel be tudja építeni a költő egész életművébe. A Kardos — Keszi vitában megismert többi problémát azonban inkább csak finoman áthidalja. Vagy úgy, hogy mintegy kiegyenlített teremt a kétféle felfogás között, bár alapjában mindig Kardos állásfoglalásához ragaszkodva, vagy úgy, hogy óvatos megjegyzéseket tesz amelyek a még problematikus pontokat hivatottak jelezni. Pl.: „Ez már több mint az a polgári humanizmus,